

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Haziran/June 2024, c. 10, s. 1: 309-341

Hanefî Mezhebine Göre İtikâf İbadeti

İtikâf Worship According to The Hanafî School of Law

Ramazan Çöklü

Dr. Öğrt. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.

Assist professor, Canakkale Onsekiz Mart University,
Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Literature.

ramazancoklu55@hotmail.com

ORCID: 0000-0002-3639-1600

DOI: 10.47424/tasavvur.1448823

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 7 Mart / March 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Haziran / June 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Çöklü, Ramazan . "Hanefî Mezhebine Göre İtikâf İbadeti". *Tasavvur*
- *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 10 / 1 (Haziran 2024): 309-341.

<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1448823>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0



Öz

İslâm fıkhnın temel paydalarından biri, ibadetlerdir. İnsanın bir ömür boyu devam eden kulluk serüveni ancak ibadetler ile anlam kazanır. Fani dünya hayatında aslî görevini gerektiği şekilde yerine getirmek isteyen insanın icra ettiği ibadetlerden biri de itikâftır. Öyle ki kul itikâfta inzivaya çekilir, dünyalık zevk ve arzuların arınarak Rabbine yanaşır. Böyle bir ibadetin maksadına ulaştırması için şartlarıyla ve rükünleriyle birlikte icra edilmesi gerekir. İşte bu araştırmada Hanefî mezhebine göre itikâf ibadetiyle ilgili meseleler açıklanmıştır. Başta Hanefî mezhebi imamları olmak üzere pek çok fakihin görüşüne yer verilmiştir. Bir mezhebin itikâf ibadetiyle ilgili görüşlerinin derli toplu ve detaylı bir şekilde incelendiği ilk Türkçe akademik çalışmalarından olan bu araştırma, meselelerin fıkıh usulündeki dayanaklarıyla birlikte açıklanması nedeniyle ayrıca önemlidir. Araştırma boyunca Hanefî mezhebinin fıkıh kaynakları kullanılmış, fakihlerin aynı görüşte olduğu meseleler konuyu deliliyle birlikte açıklayan ve usuldeki dayanağını ortaya koyan kaynaktan verilmiştir. Bunun yanı sıra meselelerin temelinde yer alan ve fakihlerin ihtilaf etmesine neden olan rivayetler ile usul konularına değinilmiştir. Araştırmada önce itikâfın tanımı yapılmış, akabinde hükmü ve kısımları açıklanmıştır. Ardından itikâfın şartlarının incelendiği araştırmada son olarak itikâfı bozan şeylere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, Fıkıh Usulü, İbadet, Hanefî, İtikâf.

Abstract

One of the basic denominators of Islamic jurisprudence is worship. Man's lifelong adventure of servitude gains meaning only through worship. İ'tikâf is one of the acts of worship performed by human beings who want to fulfill their essential duties in this mortal world. In such a way that the servant retreats in seclusion in İ'tikâf and approaches his Lord, free from worldly pleasures and desires. For such an act of worship to fulfill its purpose, it must be performed with its conditions and rituals. In this study, the issues related to the worship of İ'tikâf according to the Hanafî school are explained. The opinions of many jurists, especially the imams of the Hanafî sect, are included. This research, which is one of the first Turkish academic studies to examine the views of a sect on the worship of İ'tikâf in a comprehensive and detailed

manner, is also important because it explains the issues together with their basis in the *usūl al-fiqh*. Throughout the research, the *fiqh* sources of the *Ḥanafī* school were used, and the issues that the jurists agreed on were given from the source that explained the issue with its evidence and revealed its basis in the methodology. In addition, the narrations and procedural issues that are at the basis of the issues and that cause the jurists to disagree are mentioned. First, the definition of *ī'tikāf* was made, then its ruling and its parts were explained. Then, the conditions of *ī'tikāf* are examined and finally, the things that violate *ī'tikāf* are analyzed.

Keywords: al-Fiqh, Usūl al-Fiqh, Worship, Ḥanafī, I'tikāf.

Giriş

Belirli gün ve haftaların tam bir teslimiyet içerisinde Yüce Allah'a ibadet etmek için ayrılması, müminin kulluk bilincinin inşasında hayatî önemi haizdir. Meşrû olmasına rağmen her türlü nefsânî ve şehvî arzulardan mümkün olduğu ölçüde uzak durmak, kulun ruhî temizliğe erebilmesinin yollarından biridir. Sünnetler ve gönüllülük esasına dayalı olarak eda edilen nâfile ibadetler bu konuda oldukça önemlidir. Bunlardan biri de vahiy geleneğine sahip hemen hemen bütün dinlerde çeşitli şekillerde eda edilen itikâf ibadetidir. Hz. İbrâhim ve oğlu İsmâil (a.s.) döneminden beri gerçekleştirildiği bilinen itikâf, köklü bir ibadettir.¹

Hanefî mezhebine göre itikâfın şer'î bir hüviyet kazanması belirli şartlara bağlıdır. Bu şartlar aynı zamanda itikâfın tanımını, mahiyetini ve onu geçersiz kılan unsurları da oluşturur. İtikâfın insan şuuruna, maneviyatına, kişilik ve karakter oluşumuna etkisiyle ilgili akademik çalışmalar mevcuttur. Çeşitli mezheplerin ve fakihlerin konuyla ilgili görüşlerini ana hatlarıyla ele alan kitaplar da yazılmıştır. Fakat bu araştırmada özellikle Hanefî mezhebinin itikâfın ahkâmına dair görüşleri ilk kez derinlemesine incelenecek; mezhep içindeki ihtilaflara, bu ihtilafların kaynaklarına, fakihlerin yaklaşımlarına ve delillerine yer verilecek, kısaca Hanefî mezhebine göre itikâf ibadeti bütün

¹ İbrahim Yenen, "Kişilik ve Karakter Oluşumunda 'İtikâf' İbadeti", *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Ordu: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016), 2/476.

yönleriyle tespit edilmeye çalışılacaktır.² Ayrıca bu araştırmada meseleler mümkün olduğu ölçüde usuldeki dayanaklarıyla birlikte açıklanmaya çalışılacaktır. Fikhî bilginin usul-fürû ilişkisi içerisinde temellendirilmesi, fikhın işlevselliğinin devamlılığı bakımından önemlidir. Çünkü ancak bu sayede fakihlerin istidlâl yöntemleri ortaya koyulabilir. Yine bu tür çalışmalar fikhın ilmine gönül veren araştırmacılara yeni bir çalışma sahası açabilir.

Çalışma boyunca başta Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (öl. 189/805) *el-Asl'*ı olmak üzere pek çok Hanefî fıkıh kitabından faydalanılmıştır. Şeybânî'nin günümüzde mevcut olan *el-Asl* nüshasının eksik olduğu; Şemsüleimme es-Serahsî'den (öl. 483/1090) itibaren Hanefî fıkıh kitaplarında yer alan nakillerin ve birtakım ayrıntıların mevcut olmadığı fark edilmiştir. İtikâf bahsini diğer kaynaklara nispetle daha tertipli bir şekilde incelediği ve fikhî meseleleri usuldeki dayanaklarıyla birlikte temellendirdiği için Kâsânî'nin (öl. 587/1191) *Bedâi' u's-sanâi'* adlı eseri merkeze alınmıştır. Fakihlerin farklı görüşte olmadığı konularda okuyucuyu boğmamak için dipnot metni kaynak eserlerle doldurulmamış, meselenin güzelce açıklandığı birkaç kaynak ile yetinil-

² Tespit edebildiğimiz kadarıyla itikâfın fikhî boyutuyla ilgili Türkçe bir yüksek lisans tezi ve iki makale vardır. Tez ile makalenin birinde bir âlimin risalesi ana hatlarıyla incelenmiş, diğer makalede ise belli bir sistem içinde konuyla ilgili hadisler nakledilmiştir. Yine tezde Hanefî mezhebinin çok az kaynağına yer verilmiş, meseleler açıklanırken diğer mezheplerin kaynaklarından ciddi oranda istifade edilmiştir. Hanefî mezhep imamlarının ve fakihlerinin görüşlerine, delillerine ve mezhep içinde ihtilafı olan konulara ve meselelerin fikhî usulündeki dayanaklarına yer verilmemiş, çalışma ne mezhep ile ne de usul ile ilişkilendirilmemiştir. Konuyla ilgili Arapça yazılan diğer akademik çalışmalarda da çeşitli mezheplerin ve fakihlerin görüşleri ana hatlarıyla yüzeysel olarak ele alınmış, özellikle bazılarında konuyla ilgili hadislerin tahriri yapıp tercihlerde bulunulmuştur. İtikâf ibadetiyle ilgili sözünü ettiğimiz çalışmaların bazıları şunlardır: Ebû Serî Muhammed Abdülhâdî, *Ahkâmü's-savm ve'l-i'tikâf* (Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1405/1985), 189-209; Muhammed Akle, *Ahkâmü's-sıyâm ve'l-i'tikâf* (Amman: Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîse, 1406/1985), 293-350; Hâlid b. Alî el-Müşeykîh, *Ahkâmü'l-i'tikâf* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1430/2009), 1-393; Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr, *Ahkâmü's-sıyâm ve'l-kıyâm ve'l-i'tikâf ve zekâti'l-fitr* (Riyad: Meâlümü's-Sünen, 1439/2018), 79-83; Ünal Kılıç, "Numan Efendî'nin Risaletü'l-İ'tikâfiyye Risalesi'nin Metot ve Muhteva Bakımından İncelenmesi", *Kültür Tarihimizde Sivasslı Bir Aile Sarıhatipzadeler*, ed. Alim Yıldız (Sivas: Buruciye Yayınları, 2011), 301-312; Fatih Mehmet Yılmaz, "Hadislerde İtikâf" *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* Ö1 (2023), 239-270; Evcan Cihangir, *Fıkıhta İ'tikâf, Sivasslı Numan Efendî ve İ'tikâfa Dair Risalesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1/142.

miştir. Çalışmada ilk olarak Hanefî mezhebine göre itikâfın sözlük ve terim anlamı açıklanacaktır. Daha sonra itikâfın mahiyetine, hücciyetine, hükmüne, kısımlarına ve şartlarına yer verilecektir. En sonunda da itikâfı bozan durumlardan söz edilecektir.

1. İtikâfın Sözlük ve Terim Anlamı

İtikâf sözlükte bir yere yerleşmek, alıkoymak ve hapsetmek gibi anlamlara gelir.³ Bazı Hanefî fakihleri itikâfın dilin kökeninde “lûbs”, yani bir mekânda kalmak, durmak, ikamet etmek⁴ ve bir şeye devam etmek⁵ anlamında olduğunu söylemişlerdir.⁶

İtikâfın terim anlamına gelince; Kudûrî (öl. 428/1037) ve Burhâneddin el-Mergînânî'ye (öl. 593/1197) göre itikâf; *هُوَ اللَّبْتُ فِي الْمَسْجِدِ مَعَ الصَّوْمِ وَنِيَّةِ الْإِعْتِكَافِ* “İtikâfa niyet ederek oruçlu bir şekilde mescitte durmaktır”. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî (öl. 683/1284) onu *هُوَ اللَّبْتُ فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ مَعَ الصَّوْمِ وَالنِّيَّةِ* “Niyet ve oruçla birlikte cemaatle namaz kılınan mescitte durmaktır.” olarak,⁷ Molla Hüsrev (öl. 885/1480) ise *لُبْتُ رَجُلًا فِي مَسْجِدِ جَمَاعَةٍ أَوْ امْرَأَةً فِي بَيْتِهَا بِنِيَّتِهِ* “İtikâfa niyet ederek bir erkeğin mescitte, kadının ise evinde durmasıdır.”⁸ olarak tanımla-

³ Mehmet Şener, “İtikâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/457.

⁴ İbn Düreyd Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezrî el-Basrî, *Cemheretü'l-luga* (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987), 1/261; Ezherî Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luga* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2001), 15/68.

⁵ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.), 1/212.

⁶ Mesela bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985), 1/301; Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî el-Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986), 2/109; Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr el-Fergânî el-Mergînânî, *Bidâyetü'l-mübtedî fî fikhi'l-İmâm Ebî Hanîfe* (Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabah, ts.), 42.

⁷ Ebü'l-Fazl Meccüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr* (Kahire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 1/137.

⁸ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/212.

mıştır.⁹ Sözü geçen âlimlerin itikâfı, onun bazı şartlarını öne çıkararak tanımladığı görülmektedir. İtikâfa girenlere mu'tekif veya âkif denir.¹⁰

Hanefî usulcülerin bir kısmına göre itikâf, lügavî anlamında kullanılan bir kavram, bazılarına göre ise dilde kullanıldığı anlamdan farklı bir mânaya nakledilen şer'î bir terimdir.¹¹ Zira itikâf şeriatta kalmak anlamının yanında mescitte olmak, oruç ve cinsel ilişkiyi terk etmek gibi anlamlarda da kullanılmıştır.¹² Bu durumda itikâf, menkul isimleri şer'î anlamında hakikat kabul eden âlimlere göre şer'î hakikat, etmeyenlere göre ise mücmeldir. Cessâs onu mücmel kabul ederken¹³ İbn Âbidîn (öl. 1252/1836) şer'î hakikat olduğunu söylemiştir.¹⁴

2. İtikâfın Mahiyeti ve Hücciyeti

Tanımından anlaşılacağı üzere itikâf, sırf ibadet niyetiyle Müslüman bir kimsenin belirli süre zarfında mescitte ibadet etmesiyle icra edilmektedir. Hücciyeti Kur'an ve sünnetle sabittir. "Mescitlerde itikâfa iken eşlerinize yaklaşmayın"¹⁵ âyeti ve "Resûlüllah (s.a.s.) Ramazan ayının son on gününde itikâfa girdi. Bu âdetine vefat edene kadar devam etti." şeklinde Hz. Âişe (öl. 58/678) ile Ebû Hüreyre'nin (r.a.) (öl. 58/678) rivayet ettiği hadis bunun delilleridir. Zührî'nin (öl. 124/742) şu sözü de itikâf ibadetinin önemine ve hücciyetine dair delil olarak kullanılmıştır: "İnsanlara hayret ediyorum. Nasıl itikâfı terk ediyorlar! Resûlüllah (s.a.s.) bazı şeyleri ara sıra terk etmiştir, fakat Medine'ye gelişinden vefat edinceye kadar itikâfı hiç terk etmemiştir."¹⁶

⁹ Ebûbekir b. Alî b. Muhammed el-Yemenî el-Hanefî el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire 'alâ Muhtasari'l-Kudûrî* (b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/145; Merginânî, *Bidâyetü'l-mübtedî*, 45.

¹⁰ Şener, "İtikâf", 23/457.

¹¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/301; Ebû Abdullâh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Bâbertî, *el-İnâye fî şerhi'l-Hidâye* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1489/1970), 2/390; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/145.

¹² Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/301.

¹³ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/301.

¹⁴ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dîmeşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1991), 2/241.

¹⁵ el-Bakara 2/187.

¹⁶ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/108.

Kaynaklarda geçtiği kadarıyla Hanefî mezhebi imamaları itikâfın en az süresi hakkında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye (öl. 150/767) göre itikâfın en az süresi bir gündür. Ebû Yûsuf (öl. 182/798) bunun bir günün yarısından az fazla olduğunu belirtmiştir. Çünkü "ekser için kül hükmü vardır" kuralı gereğince bir şeyin büyük çoğunluğu gerçekleştiğinde tamamı gerçekleştirmiş gibi kabul edilerek hüküm verilir. Ebû Yûsuf'un görüşünü bir küllî kâide ile temellendirdiği görülmektedir. Şeybânî ise mescitte bir saat gibi kısa bir sürede dahi itikâfa girilebileceğini açıklamıştır.¹⁷ Hatta Şeybânî'ye göre bir kişi mescide girdiğinde çıkana kadar itikâfta kalacağına dair niyet etse sahihtir.¹⁸ Bunun nedeni nâfile ibadetlerin kolaylık esasına dayalı olmasıdır. Nasıl ki nâfile namazları ayakta kılmak mümkünken oturarak kılmak caizse, istenilen süre kadar nâfile itikâfa girmek ve çıkmak caizdir.¹⁹ Aynî'nin *el-Asl'* dan naklettiği görüşe göre nâfile itikâfa başlayan kişi bunu bozsa kazası gerekmez. Çünkü kendisi için belirli bir süre takdir edilmemiştir.²⁰ Hanefî mezhebi imamlarının bu konudaki ihtilafı, mezhebin itikâfın hükmü, kısımları ve şartları hakkındaki genel kabulünün belirlenmesinde de etkili olmuştur.

3. İtikâfın Hükmü

Şeyhîzâde'nin (öl. 1078/1667) aktardığı kadarıyla fakihler itikâfın hükmü hakkında farklı görüşler benimsemişler; kimi onun mutlak olarak sünnet-i müekkelede olduğunu ileri sürerken bazıları müstehap, bazıları da sünnet-i kifâye olduğunu, yani bir belde bazı kişilerin itikâfa girmesinin diğerlerinden sorumluluğu düşüreceğini ileri sürmüştür.²¹ Nitekim Kudûrî itikâf ibadetinin müstehap olduğunu²² açıklarken, Alâeddin es-Semerkandî (öl. 539/1144) ve Kâsânî ona genel bir ifadeyle sünnet demiş,²³ Mevsilî gibi bazı âlimler ise

¹⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137.

¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/213.

¹⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146.

²⁰ Aynî, *el-Binâye*, 4/125.

²¹ Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân Dâmâd Efendî Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur* (b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, ts.), 1/255.

²² Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 65.

²³ Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Alâüddîn es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 371; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/108.

sünnet-i müekkelede olduğunu savunmuştur.²⁴ Ebû Bekir el-Haddâd (öl. 800/1398) Kudûrî'nin *el-Muhtasar'ı* üzerine yazdığı *es-Sirâcü'l-vehhâc'ın* muhtasarı olan *el-Cevheretü'n-neyyire'* de, müstehap ifadesiyle sair zamanlarda girilen itikâfın kastedildiğini, Ramazan ayının son on günündeki itikâfın ise sünnet-i müekkelede olduğunu açıklamıştır.²⁵ Burhâneddin el-Mergînânî (öl. 593/1197) de *Bidâyetü'l-mübtedî'* de itikâfı müstehap kabul ederken şerhi *el-Hidâye'* de onun sünnet-i müekkelede²⁶ olduğunu belirtmiştir.²⁷ Bedreddin el-Aynî (öl. 855/1451) Mergînânî'nin, Kudûrî'nin görüşünden kaçınmak için sünnet-i müekkelede görüşünü daha doğru bulduğunu açıklamıştır.²⁸ İtikâfı Kudûrî'nin müstehap, Mergînânî'nin ise sünnet-i müekkelede kabul ettiğini açıklayan İbnü'l-Hümâm (öl. 861/1457), bu iki görüşü de yeterli bulmayarak en doğru yolun onu; vâcip, sünnet ve müstehap şeklinde üç kısma ayırmak olduğunu söylemiştir.²⁹ Sonraki yüzyıllarda yaşayan Hanefî fakihlerin genel itibarıyla bu yolu takip ettiği görülmektedir.³⁰

4. İtikâfın Kısımları

4.1. Vâcip İtikâf

Alâeddin es-Semerkindî ve Kâsânî itikâfın iki şekilde vâcip olacağını söylerler.³¹ Bunların birincisi, itikâfı nezretmek, yani kendisine vâcip kılmaktır. Mesela “Şu gün, şu ay veya belirli bir zaman diliminde itikâfa gireceğim”,

²⁴ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/136.

²⁵ Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/145.

²⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr el-Fergânî el-Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Tallâl Yûsuf (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, ts.), 1/129.

²⁷ Ayrıca bk. Osmân b. Alî b. Mehcen el-Bârî'î Fahrüddîn el-Hanefî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Hâşiyeti's-Şelebî* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1313/1895), 1/347.

²⁸ Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedrüddîn el-Aynî, *el-Binâye şerhu'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 4/121.

²⁹ Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdilhamîd b. es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970), 2/389.

³⁰ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbî'l-İslâmî, ts.), 2/322; Abdurrahmân Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, 1/255; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde b. İbrâhîm el-Guneymî ed-Dimeşkî el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb*, thk. Muhammed Muhyüddîn Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1429), 1/175.

³¹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fuhahâ*, 371; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/108.

“Eğer Yüce Allah bu hastalığıma şifa verirse itikâfa gireceğim”, “Falan kimse gelirse Yüce Allah için bir ay itikâfa gireceğim” demek veya bunlara benzer bir şart koşup gerçekleştiği takdirde itikâfa gireceğini nezretmek vâcip itikâfın misalleridir.³² İkincisi, itikâfa başlamaktır. Kâsânî, Hanefî mezhebine göre nâfile ibadete başlayınca bunu tamamlamanın vâcip olduğunu, başka bir ifadeyle nâfile ibadeti yapmaya başlamanın, o ibadeti nezretmek, yani adamak gibi olduğunu açıklamıştır.³³ Zeynüddin İbn Nüceym (öl. 970/1563) ikinci görüşü zayıf bulmaktadır.³⁴ Bu konudaki ihtilaf, fakihin itikâfın en az süresi hakkındaki görüşü tespit edilerek çözülebilir. Şöyle ki yukarıda açıkladığımız şekilde Hanefî mezhebi imamları itikâfın en az süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. Şayet itikâfın en az süresi bir gün veya buna muadil sayılabilecek kadar zaman dilimi olursa, bu takdirde nâfileden bozulan itikâfın kazası gerekir. Zira tam bir gün itikâfta kalmak oruç şartının yerine getirilmesine olanak sağlar. Eğer itikâfın en az süresi bir saatlik bir zaman dilimi olarak kabul edilirse, bu durumda kısa bir süre itikâfa niyet eden kimse üzerine, bundan çıkması durumunda kaza gerekmez. Çünkü bu kısa zaman diliminde tam bir gün oruç tutmak mümkün değildir. Nitekim Bâbertî (öl. 786/1384), nâfile olan oruç, namaz ve itikâf arasındaki farkı açıklarken; namazı ve orucu bozanın kaza edeceğini, ama itikâfı bozanın kaza etmeyeceğini belirtmiştir. Çünkü namaz ve oruç için belirli bir miktar takdir etmek mümkün iken bu, nâfile itikâfta mümkün değildir. Zira namazın en azı iki rekât, orucun en azı ise bir gündür. Fakat nâfile ibadetin en azı için belirlenen bir miktar yoktur; bir saat olabileceği gibi üç veya beş saat de olabilir.³⁵ Buna göre şayet bir Hanefî fakih Ebû Hanîfe'nin görüşünü alarak itikâfın en az süresini bir gün olarak belirlerse, girdiği nâfile itikâfın da en az bir gün olması gerekir. Böyle bir itikâfa girenin onu tamamlaması vâciptir. Eğer Şeybânî'nin görüşünü tercih edip bir saat de olsa nâfile itikâfa girilebileceğini benimserse, bundan çıkması durumunda kendisine bir şey vâcip olmaz.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî (Lahor: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, ts.), 2/279; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; Aynî, *el-Binâye*, 4/124.

³³ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108.

³⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322.

³⁵ Bâbertî, *el-İnâye*, 2/393.

Vâcip itikâfın dayanağı şu rivayettir: “Hz. Ömer Resûlüllah’a (s.a.s.): ‘Cahiliye döneminde bir gün/bir gece/iki gün itikâfa girmeyi nezrettim’ deyince Resûlüllah (s.a.s.): ‘Nezrini yerine getir’ buyurdu.”³⁶ Yoksa kişinin nezretmesi dışında şeriat itikâfı vâcip kılmuş değildir.³⁷

4.2. Sünnet (Müekkede) İtikâf

Ramazan ayının son on gününde itikâfa girmek sünnet-i müekkededir. Bunun dayanağı Hz. Âişe ile Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivayet ettiği şu hadistir: “Resûlüllah (s.a.s.) Medine’ye gelişinden itibaren Ramazan ayının son on gününde itikâfa girdi. Bu âdetine vefat edinceye kadar devam etti.”³⁸ Hanefî fakihlerine göre Hz. Peygamber’in vefat edene kadar ara vermeden sürekli itikâfa girmesi, onun sünnet olduğunu gösterir.³⁹

Bazıları Hz. Peygamber’in bir fiili ara vermeksizin yerine getirmesinin, o fiilin vâcip olduğuna delalet ettiğini ileri sürmüş, buna binaen Ramazan ayının son on gününde girilen itikâfın sünnet-i müekkede değil, vâcip olması gerektiğini savunmuştur. Fakat Bâbertî, Aynî ve İbn Âbidîn gibi fakihler Resûlüllah’ın (s.a.s.) itikâfa girmeyenleri kınamadığını belirterek bu görüşe karşı çıkmıştır. Zira Hz. Peygamber’in bir fiili ara vermeksizin işleyip kendisi gibi amel etmeyenleri kınaması o fiilin vâcip değil, sünnet olduğunu gösterir.⁴⁰ Burada Zührî’ye ait olup Serahsî ve Kâsânî gibi Hanefî âlimlerin eserlerinde yer verdiği “İnsanlara hayret ediyorum. Nasıl itikâfı terk ediyorlar! Resûlüllah (s.a.s.) bazı şeyleri ara sıra terk ederdi, fakat Medine’ye gelişinden vefat edinceye kadar itikâfı hiç terk etmemiştir.”⁴¹ şeklindeki söz de delil getirilebilir. Fakat

³⁶ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 3/382 (No. 3335).

³⁷ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût*, thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 3/115.

³⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühreir b. Nâsır en-Nâsır (Medine: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001), 3/47 (No. 2026).

³⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/129; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/136; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/145.

⁴⁰ Bâbertî, *el-'Inâye*, 2/389; Aynî, *el-Binâye*, 2/122; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 2/442.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/114-115; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 2/108.

Aynî, ashâbın büyük çoğunluğunun itikâfa girmediğini ileri sürerek bu iddiayı yanlış bulmaktadır.⁴²

4.3. Müstehap İtikâf

Vâcip ve sünnet olan itikâfın dışındakiler müstehaptır. Müstehap itikâfın en az süresi hakkında Hanefî mezhebi imamlarının farklı görüşler benimsediği ve bu ihtilâfın başta vâcip itikâfın mahiyeti olmak üzere birçok meselede belirleyici olduğu yukarıda söylenmişti.

İmam Muhammed'e ait; bir saat bile olsa nâfile itikâfa girmenin caiz olduğuna dair görüşün Serahsî'den itibaren Hanefî çevrede genel olarak kabul edildiği ve fıkıh kitaplarında zâhirü'r-rivâye vasfıyla yer aldığı söylenebilir.⁴³ Hatta Haskefî (öl. 1088/1677) açık bir şekilde bunun müftâ-bih görüş olduğunu söylemiştir.⁴⁴ Ancak Serahsî öncesi dönemde Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih eden ve itikâfın en az süresinin bir gün olduğunu benimseyen fakihler de vardır. Bu meseledeki mezhep içi ihtilaflara itikâfa oruç şartı açıklanırken yer verilecektir.

5. İtikâfın Şartları

5.1. İtikâfa Giren Kişiye Yönelik Şartlar

İtikâf ibadetini gerçekleştirmek isteyen kişinin şu şartları taşıması gerekir:

1. İslâm: İster nâfile ister vâcip olsun itikâfa girecek kişinin Müslüman olması gerekir. Çünkü kâfirler ibadet ehli değildirler.⁴⁵

2. Akıl: Akıl sahibi olmayan deliler itikâfa giremez. Çünkü birazdan açıklayacağımız şekilde itikâfın şartlarından biri, niyet etmektir ve deliler niyet edemezler.⁴⁶

3. Taharet: İtikâfa girecek kimsenin temiz olması, cünüplük, hayız ve nifas halinde olmaması gerekir. Zira itikâf ibadetinin şartlarından biri, mescit-

⁴² Aynî, *el-Binâye*, 4/122.

⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/317; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/323; Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/256.

⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/443.

⁴⁵ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322.

⁴⁶ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322.

lerde icra edilmesidir. Cünüp olan erkeklerin, hayız ve nifas halinde olan kadınların mescide girmeleri caiz değildir.⁴⁷

Hanefî mezhebine göre itikâfa girebilmek için bülûğa ermek, erkek ve hür olmak şart değildir. Akli başında olan çocuklar, kadınlar ve köleler de itikâfa girebilirler. Çünkü bu sayılanlar ibadet ehlidir. Söz gelimi çocuğun nâfile oruç tutması sahihtir. Öyleyse itikâfa da girebilir.⁴⁸ Bununla birlikte evli kadının itikâfa girmesi kocasının, kölenin itikâfa girmesi ise sahibinin iznine bağlıdır. Şayet kocası izin vermezse kadın, efendisi izin vermezse de köle itikâfa giremez. Hatta bu ikisi itikâf nezretse kocası ve sahibi izin vermediği sürece nezrini yerine getiremez. Böyle durumlarda, köle azat edildiğinde, kadın da *bâin* talakla boşandığında nezrini kaza eder. Bunun nedeni kocanın karısı üzerinde *milkü'l-müt'a*, yani cinsel yönden faydalanma, sahibin de kölesi üzerinde *milkü'z-zât ve'l-menfaa*, yani şahsına malik olma ve kendisinden faydalanma hakkının bulunmasıdır. Ancak *mükâteb* köle nâfile ve vâcip itikâflara girebilir. Çünkü *mükâteb* köle üzerinde sahibinin menfaat/faydalanma hakkı yoktur. O, bu konuda hür kişi gibidir.⁴⁹

Eğer kadına kocası, köleye de sahibi izin verirse, bu takdirde kadın ve köle istediği şekilde itikâfa girebilirler. Erkeğin bundan sonra verdiği izinden dönme hakkı yoktur. Çünkü erkek, hür bir kişi olduğu için mülkiyet edinme hakkı bulunan karısına istimtâ'/faydalanma hakkını geri dönmek caiz olmayacak şekilde vermiş bulunmaktadır. Ancak efendi kölesine verdiği izinden dönebilir. Zira kölenin mülkiyet hakkı yoktur. Bu durumda efendi ile köle arasında dönülmesi mümkün olacak şekilde menfaatleri başkasına devretme anlamında *âriyet* hükümleri geçerli olur ki *muîrin*, devrettiği haktan dönmesi caizdir. Bununla birlikte sözünden ve va'dinden döndüğü için yaptığı mekruhtur.⁵⁰

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322.

⁴⁸ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

⁴⁹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

⁵⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/322; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

4. Niyet: Her ibadette olduğu gibi itikâfın geçerli olması için niyet etmek şarttır.⁵¹

5. Oruç: İtikâfın bir diğer şartı oruçtur. Hanefî mezhebine göre bunun dayanağı Hz. Âişe'nin rivayet ettiği şu hadistir:⁵² "Oruçsuz itikâf olmaz."⁵³

Hanefî mezhebi imamları orucun, itikâfın hangi türünde zorunlu olacağı hususunda farklı görüşler benimsemişlerdir. Bu ihtilafın kaynağı itikâfın en azı için bir süre belirlenip belirlenmemesine yöneliktir. Hasan b. Ziyâd'ın (öl. 204/819) aktardığı kadarıyla Ebû Hanîfe itikâf için belirli bir süre takdir edildiğini (en az bir gün) ileri sürmüş ve mutlak olarak, yani ister vâcip ister nâfile olsun oruçsuz itikâfın geçerli olmadığını söylemiştir. Şeybânî ise *-el-As'* da geçen ve mezhepte zâhirü'r-rivâye olarak değerlendirilen görüşüne göre itikâf için belirli bir süre takdir edilmediğini ileri sürmüştür. Ona göre mescide giren kimse Allah (c.c.) rızasını gözeterek niyet edip bir saat veya çok kısa bir süreliğine bile olsa çıkana kadar itikâf ibadetini eda edebilir. Hal böyle olunca müstehap olan itikâflarda oruç şart olmaz.⁵⁴ Çünkü orucun en azı için bir süre -ki bu bir gündür- takdir edilmiştir, fakat itikâf için takdir edilmemiştir. Kendisi için süre takdir edilen bir ibadetin, süre takdir edilmeyen başka bir ibadetin şartı olması ise caiz değildir.⁵⁵

Hasan b. Ziyâd'ın naklettiği görüşte Ebû Hanîfe, hadisin zâhiriyle amel etmiştir ki umum bildiren hadis, ister vâcip ister nâfile olsun bütün itikâfların ancak oruç ile geçerli olacağına delalet etmektedir. Şeybânî ise itikâfın lügatte bir mekânda durmak anlamında olduğunu belirterek, tıpkı Arafat'ta vakfe yapmak gibi onun için belirli bir süre takdir edilmediğini, niyet ederek mescit-

⁵¹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/109; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137; Bâbertî, *el-İnâye*, 2/390; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146.

⁵² Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/109; Aynî, *el-Binâye*, 4/124.

⁵³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi' u's-sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbî'l-İslâmî, 1419/1998), 3/165 (No. 1539).

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/116-117; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108-109; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/129; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137; Bâbertî, *el-İnâye*, 1/391-393; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146; Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-hükkâm*, 1/213; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324; Şeyhizâde, *Mecma' u'l-enhur*, 1/256.

⁵⁵ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108-109.

te az bir süre duranın dahi itikâf sevabı kazanacağını açıklamıştır.⁵⁶ Bu görüşe göre İmam Muhammed'in itikâfı şer'î bir terim değil, lügavî hakikat kabul ettiği ve "Oruçsuz itikâf olmaz." hadisiyle genel itibariyle vâcip itikâflarda amel ettiği söylenebilir.

Mezhep imamlarının görüşlerini yorumlayan Hanefî fakihlerinin çoğunluğu, sadece vâcip olan itikâfta orucun şart olduğu hususunda ortak kanaate varmışlardır. Diğer itikâf türlerinde ise Şeybânî'nin *el-Asl'* daki görüşüyle amel ederek orucun şart olmadığını söylemişlerdir. Vâcip olan itikâfta fikir birliği oluşmasının nedeni, nezrin en az süresinin bir gün olmasıdır. Orucun en az süresi de bir gün olduğu için itikâf nezreden kişinin bunu tamamlamadan çıkması caiz değildir. Fakat nâfile itikâfta, mesela bir saatliğine itikâfa niyet edildiğinde oruç tutmak mümkün olmaz, çünkü orucun en az süresi bir gündür.⁵⁷

Serahsî'den itibaren Hanefî fakihlerin büyük çoğunluğu yukarıda açıkladığımız şekilde görüş bildirirken daha önceki dönemlerde yaşayan Tahâvî (öl. 321/933), Cessâs (öl. 370/981) ve Suğdî (öl. 461/1068)⁵⁸ gibi fakihler Ebû Hanîfe'nin görüşüyle amel ederek itikâfın en az süresinin bir gün olduğunu ve oruçsuz itikâfın caiz olmadığını benimsemişlerdir. Kâsânî'nin Hanefî meşâyihinden bu görüşü benimseyenlerin olduğunu belirtmesi, Serahsî öncesi dönemde Ebû Hanîfe'nin görüşüyle amel eden başka fakihlerin de olabileceğini düşündürmektedir.⁵⁹ Daha da önemlisi, Tahâvî bu konuda mezhep imamlarının ittifak ettiğini açıklamış ve bunun mezhebin genel görüşü olduğunu ima etmiştir. Ona göre Ebû Hanîfe, Züfer b. Hüzeyl (öl. 158/775), Süfyân es-Sevrî (öl. 161/778), İmam Mâlik (öl. 179/795), Ebû Yûsuf ve Şeybânî gibi büyük âlimler ister vâcip ister *tatavvu* olsun itikâfın oruçsuz caiz olmadığını benimsemişlerdir. Bunun dayanağı ise "Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar

⁵⁶ Aynî, *el-Binâye*, 4/124.

⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/116-117; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108-109; Mevslî, *el-İhtiyâr*, 1/137; Bâbertî, *el-İnâye*, 1/391-393; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146; Aynî, *el-Binâye*, 4/124-125; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/213.

⁵⁸ Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rüknlislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdî, *en-Nütef fi'l-fetâvâ*, thk. Selâhaddîn en-Nâhî (Amman: Dâru'l-Furkân, 1404/1984), 1/161.

⁵⁹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/108-109.

orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın.”⁶⁰ âyetiyle “Oruçsuz itikâf olmaz.”⁶¹ hadisidir. Tahâvî’ye göre âyette orucun itikâfla birlikte zikredilmesi, onun itikâfın şartlarından biri olduğunu gösterir. Nitekim mezkûr hadis bu yorumu desteklemektedir.⁶²

Tahâvî’nin bu konuda ele aldığı rivayetlerden biri de Ya’lâ b. Ümeyye’nin (öl. 60/679-80 [?]) (r.a.) bir arkadaşına söylediği şu sözdür: “*Otur! Mescid-i Harâm’da bir saat itikâfa girelim.*”⁶³ Şeybânî’nin mescitte bir saatliğine bile olsa itikâfa girmeyi caiz gördüğünü ve Serahsî’den itibaren bu görüşün Hanefî fakihlerin çoğunluğu tarafından benimsendiğini söylemiştik. Ancak Şeybânî’nin dahi orucu itikâfın şartlarından biri olarak kabul ettiğini söyleyen Tahâvî’ye göre bu rivayette Ya’lâ b. Ümeyye’nin (r.a.) ve yanındaki kişinin oruçsuz itikâfa girdiklerine delalet eden bir ifade yoktur. Üstelik hadisin râvilerinde Ya’lâ b. Ümeyye’den (r.a.) önce Atâ b. Ebû Rebâh (öl. 114/732) yer almaktadır. Hâlbuki Atâ bu sözü Ya’lâ’dan (r.a.) işitmemiştir. Bu rivayetle amel edenlerin *münkatî’* bir hadis sebebiyle *muttasıl* bir hadisi terk ettiğini belirten Tahâvî, tâbiünden Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) ve Urve b. Zübeyr’in (öl. 94/713) de orucu itikâfın şartlarından biri kabul ettiğini açıklamıştır.⁶⁴ Tahâvî, Ya’lâ b. Ümeyye’ye (r.a.) nispet edilen rivayet hakkında onların oruçsuz olduğuna dair bir işaretin bulunmadığını söylese de sonraki dönemlerdeki Hanefî fakihlerin çoğu, orucun en azı için bir günlük süre takdir edildiğini, yani orucun kendisi için özel bir süre takdir edilmeyen bir ibadetin şartı olmayacağını düşünmektedir.

Tahâvî gibi Cessâs da oruçsuz itikâfın caiz olmadığını savunmuş ve mezhep imamlarının bu konuda ittifak ettiğini ileri sürmüştür. Cessâs’a göre itikâf şer’î bir isim olduğu için *beyâna* muhtaç mücmel bir lafızdır. Bu konudaki kapalılık ise Hz. Peygamber’in itikâfla ilgili fiilleri ve sözleriyle giderilebilir. Hz. Peygamber’in fiillerinin mücmeli beyân ettiğinde vücûb ifade edeceğini ifade eden Cessâs, Resûlullah’ın (s.a.s.) daima oruçlu olarak itikâfa girmesinin, oru-

⁶⁰ el-Bakara 2/286.

⁶¹ Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 3/165 (No. 1539).

⁶² Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed el-Mısırî et-Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, thk. Sadettin Ünal (İstanbul: İSAM Yayınları, 1416/1995), 1/470.

⁶³ Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/474.

⁶⁴ Tahâvî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/475.

cun, itikâfın sıhhatinin şartlarından biri olduğuna delalet ettiğini söyler. Öyle ki namazın geçerli olması için kıyam, kıraat, rükû ve secde ne ifade ediyorsa itikâf için de oruç aynı şeyi ifade eder. Benzer şekilde “Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiysin, için. Sonra da akşamaya kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın.”⁶⁵ âyeti, birçok sahâbînin rivayet ettiği “Oruçsuz itikâf olmaz.”⁶⁶ hadisi, Hz. Peygamber’in câhiliye döneminde Kâbe’de bir gece/gün itikâf nezdeden Hz. Ömer’e “İtikâfı yerine getir ve oruç tut!”⁶⁷ demesi ve Hz. Âişe’nin “Mu’tekif için oruçlu olmak sünnettir.” şeklindeki sözü itikâfta oruç şartının dayanaklarıdır. Cessâs’a göre itikâfta orucun şart koşulduğunun bir diğer delili, bütün âlimlerin nezdelenen itikâfın oruçsuz geçerli olmayacağı hususunda ittifak etmeleridir. Aslı itibariyle vâcip olmayan bir şeyin nezir sebebiyle şart koşulmayacağını ileri süren Cessâs’a göre şayet itikâf ibadeti orucu mahiyeti itibariye gerektirmeseydi, o, nezir sebebiyle de şart koşulmazdı. Öyle ki bu, tıpkı takarrub ilallah (Yüce Allah’a yakınlaşmak) ifade eden bir fiilin bunu gerektirecek bir asla ihtiyaç duyması gibidir. İtikâf bu yönüyle Arafat’ta durmaya ve Mina’da olmaya benzer. Söz gelimi itikâfın sözlük anlamı durmaktır ve başlı başına mescitte durmak takarrub illallah anlamı ifade etmez. Bu nedenle özünde takarrub illallah ifade eden bir şeyi barındırması gerekir. Bu da Arafat’ta ihrâm, Mina’da şeytan taşlama, itikâfta ise oruçtur. Cessâs’a göre bütün bunlar oruçsuz itikâfın caiz olmadığını gösterir.⁶⁸

Tespit edebildiğimiz kadarıyla sonraki asırlarda Ebû Hanîfe’nin görüşüyle amel eden bir diğer fakih Mevsilî’dir. Tıpkı Cessâs gibi Mevsilî de Hz. Peygamber’in itikâfla ilgili fiillerinin âyeti beyân ettiğini belirterek oruçsuz itikâfın caiz olmadığını söylemiştir. Ona göre eğer itikâf ibadeti oruçsuz caiz olsaydı Hz. Peygamber bunu mutlaka açıklardı.⁶⁹

5.2. İtikâfın Mahalline Yönelik Şart: Mescit

5.2.1. Kadının İtikâf Mahalli

⁶⁵ el-Bakara, 2/286.

⁶⁶ Tirmizî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, 3/165 (No. 1539).

⁶⁷ Nesâî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, 3/382 (No. 3335).

⁶⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/305-306; a.mlf., *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, thk. İsmetullâh İnâyetullah Muhammed vd. (Medine: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1431/2010), 2/466-470.

⁶⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137.

Hanefî mezhebine göre itikâfın geçerli olmasının şartlarından bir diğeri, itikâfa mescitte girmektir. Ancak bu, sadece erkekler için zorunludur. Tercih edilen görüşe göre kadınlar için böyle bir zorunluluk yoktur. Söz gelimi Cessâs, kadının ancak evinin mescidinde itikâfa gireceğini, yoksa cemaatle namaz kılınan mescitte itikâfa girmesinin caiz olmadığını söyler. Bunun delili şu rivayettir: “Yüce Allah’ın kadın kullarının Allah’ın evine girmesine engel olmayın. Fakat evleri onlar için daha hayırlıdır.”⁷⁰ Ona göre bu hadis kadınların itikâfa evde girmelerinin vâcip olduğuna delalet eder. Zira şayet kadınların mescitte itikâfa girmeleri mubah olsaydı; mescidin itikâfın şartlarından biri olması nedeniyle evde değil, mescitte girmeleri daha faziletli olurdu. Cessâs’ın bir diğeri delili şu rivayettir: “Kadınların evde küçük odalarında kıldığı namaz, evin mescidinde kıldığı namazdan daha faziletlidir. Evinin mescidinde kıldığı namaz, evinin avlusunda kıldığı namazdan daha faziletlidir. Evinin avlusunda kıldığı namaz, mahalle mescidinde kıldığı namazdan daha faziletlidir. Kadınların evleri kendileri için daha hayırlıdır. Keşke bunu bilselerdi.” Bu rivayetin kadınların mescitte itikâfa girmelerinin mekruh olduğuna delalet ettiğini belirten Cessâs’a göre mezhep imamlarından Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Şeybânî ve Züfer b. Hüzeyl de kadının cemaatle namaz kılınan mescitlerde itikâfa girmesini caiz görmezler.⁷¹

Serahsî, Kâsânî ve Mevsilî gibi Hanefî fakihlerine göre kadının itikâf mahalli konusunda belirleyici faktör, tıpkı erkeklerde olduğu gibi namaz ibadettir. Kadının nerde namaz kılması daha faziletli ise orada itikâfa girmesi de faziletlidir.⁷² Serahsî’ye göre bunun dayanağı; kendisine kadının nerde namaz kılmasının daha faziletli olduğu sorulan Hz. Peygamber’in “Evinin en karanlık yeridir”⁷³ demesi, başka bir hadiste de Resûlullah’ın (s.a.s.) Hz. Âişe ile Hz. Hafsa’nın mescitte itikâf için çadır kurduklarını gördüğünde öfkelenmesi ve çadırları kaldırtmasıdır. Zira bu hadisler kadınların evlerinin mescitlerinde itikâfa girmelerinin daha doğru olduğunu gösterir.⁷⁴ Mevsilî ilave olarak “Kadınların evde küçük odalarında kıldığı namaz, evin mescidinde kıldığı namazdan daha

⁷⁰ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî, *el-Mu’cem*, thk. Ebû Abdîrrahmân Âdil (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1419/1998), 411 (No. 1338).

⁷¹ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/303.

⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/119; Kâsânî, *Bedâi’u’s-sanâi’*, 2/113; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137.

⁷³ Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbüri, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, ts.), 3/95 (No. 1691).

⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/119.

faziletlidir...." hadisini de delil getirir.⁷⁵ Hanefî fakihlere göre kadın evinin mescidinde itikâfa girdiğinde erkek ve kadın bu bakımından eşit olur. Zira erkeğin mescitlerde namaz kılması, kadının ise evinde namaz kılması kendisi için daha çok sevaptır. Erkek mescitte, kadın da evinde itikâfa girdiğinde her ikisi kıldığı namazın daha faziletli olduğu mekânda itikâfa girmiş olurlar.⁷⁶

Serahsî'den itibaren Hanefî fakihleri çoğunlukla Ebû Hanîfe'nin Hasan b. Ziyâd tarafından nakledilen görüşünü tercih etmişlerdir. Bu nakle göre Ebû Hanîfe, kadınların hem evlerinde hem de mescitlerde itikâfa girmelerini caiz görmüş, fakat evlerinde itikâfa girmelerinin daha faziletli olduğunu söylemiştir. Serahsî'ye göre Ebû Hanîfe'nin yaklaşımı bu konudaki en doğru görüştür. Çünkü kadının itikâf mahalli meselesinde asıl tartışılan itikâfın caiz olup olmaması değil, kadını korumak ve fitnenin önüne geçmektir. Şöyle ki cemaat mescitlerine gün boyu pek çok insan girmektedir. Kadınların onlardan gizlenmesi pek mümkün değildir. Üstelik art niyetli fâsık erkekler fitneye sebep olacak şeyler yapabilirler. Bu yüzden nasıl erkeklerin mescitte namaz kılmaları daha faziletli olduğu için mescitte itikâfa girmeleri güzelse, aynı şekilde kadınların da evde namaz kılmaları daha faziletli olduğu için evlerinin mescitlerinde itikâfa girmeleri daha güzeldir.⁷⁷

Serahsî'den farklı olarak Kâsânî, *el-Asl'* da geçtiğini belirttiği görüşe göre kadınların cemaatle namaz kılınan mescitlerde itikâfa girmelerinin caiz görülmediğini, yani sadece evlerindeki mescitte itikâfa girebileceklerini söylemiş, sonra tıpkı Serahsî gibi Ebû Hanîfe'nin Hasan b. Ziyâd kanalıyla gelen görüşünü aktarmıştır. Kâsânî'ye göre de Ebû Hanîfe kadınların hem cemaatle namaz kılınan mescitlerde hem de kendi evlerinde itikâfa girmelerini caiz görmüş, bununla birlikte evde itikâfa girmelerinin, mahalle mescidinde girmekten, mahalle mescidinde itikâfa girmelerinin büyük mescitte girmekten daha faziletli olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ Alâeddin es-Semerkanî ve Kâsânî, Ebû Hanîfe'ye atfedilen görüş ile Kâsânî'nin *el-Asl'* da geçtiğini belirttiği görüşün birbirine zıt olmadığını, daha da önemlisi, Cessâs'ın iddiasının aksine mezhep imamlarının ittifakla kadının cemaat mescidinde itikâfa girmesini caiz gör-

⁷⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137.

⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/119; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/119.

⁷⁸ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113.

düklerini savunurlar.⁷⁹ Kâsânî, *el-Asl'* da geçtiğini belirttiği görüşün *nefyü'l-fazîlet*, yani ibadetin sevabının daha az olacağı anlamına delalet ettiğini, yoksa orada *nefyü'l-cevâz*, yani ibadetin caiz olmayacağı anlamının kastedilmediğini düşünmektedir. Ona göre bu yaklaşım mezhep imamlarının birbirine zıt gibi gözükten görüşlerini uzlaştırma bakımından daha uygundur.⁸⁰

Kādîhan (öl. 592/1196) kadının cemaat mescidinde itikâfa girebileceğini, ama bunun mekruh olacağını söyler. *el-Hidâye* şerhlerinden *Gāyetü'l-beyân'* da ise zâhirü'r-rivâye olan görüşe göre kadının cemaat mescidinde itikâfa girmesinin caiz olmadığı söylenmiştir.⁸¹ Mevsilî, İbn Nüceym, Haskefi ve İbn Âbidîn de kadının cemaat mescidinde itikâfa girmesinin mekruh olduğunu dile getirmiştir.⁸² Mekruh görülmesinin nedeni, yani bu hükmün dayanağı Hz. Peygamber'in Hz. Âişe ile Hz. Hafsa'nın mescitte itikâfa girmesini kerih görmesidir.⁸³

Hanefî fakihlerinin üzerinde durduğu bir diğer husus, kadının evinin neresinde itikâfa gireceğidir. Büyük çoğunluk kadının evinin herhangi bir yerinde değil, sadece mescidinde itikâfa girebileceği görüşündedir.⁸⁴ Kadının evinin mescidinden maksat, evinde namaz kılmak için tayin edilen yerdir.⁸⁵ Merginânî, şayet evinde mescit yoksa bunun için bir yer belirleyip itikâfını orada eda etmesi gerektiğini söylemiştir.⁸⁶

5.2.2. Erkeğin İtikâf Mahalli

Erkeğin itikâfa mescitte girmesinin zorunlu olduğu hususunda ittifak eden Hanefî fakihleri, söz konusu mescidin mahiyeti ve niteliği hakkında

⁷⁹ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ'*, 372-373; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113;

⁸⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113.

⁸¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

⁸² Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/137; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324; Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefi ed-Dimeşkî, *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr ve câmi'i'l-bihâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 152; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/119.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113; Aynî, *el-Binâye*, 4/126; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 152.

⁸⁵ Aynî, *el-Binâye*, 4/126.

⁸⁶ Merginânî, *el-Hidâye*, 1/126.

farklı görüşler benimsemişlerdir. Hasan b. Ziyâd'ın naklettiğine göre Ebû Hanîfe, itikâfa bütün namazların cemaatle kılındığı, belirli bir imamı ve müezzini olan mescitlerde girilebileceğini söylemiştir.⁸⁷ Zira mu'tekif namazı beklemektedir, dolayısıyla itikâfa girilecek mahallin beş vakit namazın cemaatle eda edilebileceği bir yer olması gerekir.⁸⁸ Ebû Hanîfe'nin dayanağı, Huzeife'nin (r.a.) rivayet ettiği; itikâfın imamı ve müezzini olan mescitlerde geçerli olacağına yönelik hadistir.⁸⁹ Bazı Hanefî fakihleri Ebû Hanîfe'nin caminin dışındaki mescitler için böyle bir şart koştüğünü, camilerde ise bütün namazlar cemaatle kılınmasa bile itikâfa girmeyi caiz gördüğünü belirtmişlerdir.⁹⁰ Tahâvî, mezhebin imamlarından Ebû Hanîfe, İmam Züfer, Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin ittifakla kendisinde ezan okunan ve kamet getirilen bütün mescitlerde itikâfa girmeyi caiz gördüğünü, Şeybânî'nin bunu mezhebin genel görüşü olarak aktardığını söylemiştir.⁹¹ Ancak sonraki asırlarda yazılan bazı Hanefî kitaplarında Ebû Yûsuf'un vâcip itikâfın cemaat mescidinde eda edilmesini zorunlu gördüğü, nâfile/müstehap itikâfı ise diğer mescitlerde icra etmeye cevaz verdiği aktarılmıştır.⁹²

Tahâvî, itikâfa girilecek mescitle ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra “Mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın”⁹³ âyetinin kendisinden hiçbir mescit tahsis edilmeyecek şekilde umum bildirdiğini, dolayısıyla bütün mescitlerde itikâfa girileceğini savunmuştur. Haddizatında konuyla ilgili hadisler âyeti tahsis edebilirdi, fakat bu rivayetlerin birbirlerine zıt olması ve âlimlerin bu konuda ihtilaf etmesi, Tahâvî'ye göre âyetin umumuyla amel etmeyi gerektirir.⁹⁴

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/115; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113; Bâbertî, *el-'Înâye*, 2/393-394; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324.

⁸⁸ Aynî, *el-Binâye*, 4/125.

⁸⁹ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/350.

⁹⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324.

⁹¹ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/461.

⁹² Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdülaziz el-Buhârî *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 2/405; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/350.

⁹³ el-Bakara 2/187.

⁹⁴ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/461-462.

Kâsânî, Kerhî'nin (öl. 340/952) sadece cemaat mescidinde itikâfa girmeyi caiz gördüğünü aktarır.⁹⁵ Cessâs da yukarıdaki âyeti⁹⁶ delil getirerek itikâfın şartlarından birinin mescit olduğunu söylemiştir. Zira bu konuda zikredilen hadislerin bir kısmının umum, bir kısmının ise husus bildirmesine rağmen her birinde özellikle mescidin zikredilmesi, onun itikâfın şartlarından biri olduğunu gösterir. Mesela birçok sahâbînin rivayet ettiği: “*İtikâf ancak cemaat mescidinde sahîh olur.*”⁹⁷ hadisi ile Huzeyfe b. Yemân'ın (r.a.) rivayet ettiği “*Sadece üç mescit için yolculuğa çıkılır: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ.*”⁹⁸ hadisi buna misal verilebilir. Yine Cessâs, “*Mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın*”⁹⁹ âyetinin zâhir ifadesinin umum bildirdiğini ileri sürerek bütün mescitlerde genel olarak itikâfa girmenin caiz olduğunu söyler. Ona göre bunu herhangi bir mescitle tahsis edenin delil getirmesi gerekir, fakat onu ne cemaat mescidi ile ne de diğer üç mescitle tahsis edenin bir delili yoktur.¹⁰⁰

Serahsî ve Kâsânî de “*Mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın*”¹⁰¹ âyetinin umum bildirdiğini, dolayısıyla bütün mescitlerde itikâfa girmenin caiz olduğunu belirtmiştir.¹⁰² Bunun yanı sıra Kâsânî'ye göre hitabın mutlak gelmesi, ister vâcip isterse nâfile olsun bütün itikâfların mescitte eda edilmesini gerektirir. Yine âyette mescitte itikâf halinde olan kimselerin eşleriyle cinsel ilişkiye girmelerinin yasaklanması, itikâfın mescitte eda edilmesini zorunlu kılar.¹⁰³

Kâdîhan,¹⁰⁴ Şeyhîzâde¹⁰⁵ ve Sirâceddin İbn Nüceym¹⁰⁶ (öl. 1005/1596) ezan okunan ve kamet getirilen bütün mescitlerde itikâfa girilebileceğini söy-

⁹⁵ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi*, 2/113.

⁹⁶ el-Bakara 2/187.

⁹⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004), 3/187 (No. 2363).

⁹⁸ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 2/61 (No. 1197).

⁹⁹ el-Bakara 2/187.

¹⁰⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/301-302.

¹⁰¹ el-Bakara 2/187.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/115; Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi*, 2/112-113.

¹⁰³ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi*, 2/112-113.

¹⁰⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324.

¹⁰⁵ Şeyhîzâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/256.

lemiştir. Aynî'nin ifadesiyle *el-Fetâva'z-Zahîriyye'* de yer alan görüşe göre cemaatle namaz kılınmasa bile camilerde itikâfa girmek caizdir. Bununla birlikte cemaatle namaz kılınan mescitlerde itikâfa girmek daha faziletlidir.¹⁰⁷ Yine Osman b. Ali ez-Zeylaî âyetin umumunu delil getirerek bütün mescitlerde itikâfa girmenin caiz olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸ Haskefî (öl. 1088/1677) ise itikâfa cemaat mescidinde, yani imam ve müezzini olup beş vakit namazın cemaatle kılındığı veya tam olarak kılınmadığı mescitlerde girilebileceğini belirtir. Ona göre camilerde itikâfa girmek mutlak olarak caizdir ve bu konuda mezhep içinde bir anlaşmazlık yoktur.¹⁰⁹

Hanefî fakihleri, Huzeyfe b. Yemân'ın (r.a.) sözünde geçen "cemaat mes-cidi" ifadesiyle ne kastedildiği hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Mesela Bâbertî ve Haskefî bu ifadeyle belirli imamı olup beş vakit namazın cemaatle kılındığı veya belirli imamı olmayan yahut bütün namazların cemaatle kılınmadığı mescitlerin kastedildiğini açıklamıştır.¹¹⁰ Aynî, benzer bir açıklama yaparak mezkûr ifadeyle çarşı pazarlardaki mescitler gibi sadece bazı namazların cemaatle kılındığı mescitlerin kastedildiğini ifade etmiş,¹¹¹ Ebû Bekir el-Haddâd ise belirli bir imamı olup vakit namazlarının tamamının cemaatle kılındığı mescitlerin kastedildiğini söylemiştir.¹¹² Hanefî fakihlerinden bütün namazların cemaatle kılındığı bir mescidi şart koşmayanlar Ebû Hanîfe'nin görüşüyle tam olarak amel etmemektedirler. Zira yukarıda açıkladığımız şekilde Ebû Hanîfe'ye göre itikâfa girecek mahallin beş vakit namazın cemaatle eda edildiği bir yer olması gerekir. Tahâvî bu farklılığı kemâliyet/efdaliyet kuralıyla cemedir. Şöyle ki Hz. Ali'nin "İtikâf ancak kendisinde (insanların) toplandığı mescitlerde eda edilir." dediği, başka bir sözünde ise bütün mescitlerde itikâfa girmeyi mubah gördüğü nakledilmiştir. Tahâvî'ye göre Hz. Ali'nin ilk sözü cemaatin toplandığı mescitlerde itikâfa girmenin, cemaatle namaz kılınmayan mescitlerde itikâfa girmekten daha kâmil olduğunu gösterebilir. Çün-

¹⁰⁶ Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri Sirâcüddîn İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, thk. Ahmed Azv İnâye (b.y.: y.y., 1422/2002), 2/44.

¹⁰⁷ Aynî, *el-Binâye*, 4/125.

¹⁰⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/350.

¹⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440-441.

¹¹⁰ Bâbertî, *el-İnâye*, 2/393; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/440.

¹¹¹ Aynî, *el-Binâye*, 4/125.

¹¹² Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146.

kü mescitte cemaatle namaz kılındığında mu'tekif namazlarını orada eda edip cemaat için başka bir mescide gitmeye ihtiyaç duymaz. Fakat cemaatle namaz kılınmayan mescitte itikâfa giren kişinin namazını cemaatle kılması için başka bir mescide gitmesi gerekir. Tahâvî nezdinde bu durum cemaatle namaz kılınmayan mescitte girilen itikâfın sevabının noksan olacağını gösterir, bununla birlikte oralarda itikâfa girmek caizdir.¹¹³

Hanefî fakihleri aynı yöntemi itikâfla ilgili diğer hadisler için de kullanmışlardır. Söz gelimi “*İtikâfa sadece Mescid-i Harâm'da girilir.*”¹¹⁴ ve “*Sadece şu üç mescit için yolculuğa çıkılır...*”¹¹⁵ hadisleri itikâfın sadece belirli mescitlerde caiz olmasını gerektirmektedir. Cessâs,¹¹⁶ İsbîcâbî,¹¹⁷ Serahsî, Kâsânî,¹¹⁸ İbn Nüceym¹¹⁹ ve daha pek çok¹²⁰ fakihe göre bunlar ve benzeri hadisler anılan yerlerde itikâfa girmenin daha faziletli olduğunu bildirir. Şu hâlde itikâfa girilen en faziletli mescit sırasıyla Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ, cami mescidi ve cemaati çok olan mescitlerdir.

Kâsânî “*İtikâfa sadece Mescid-i Harâm'da girilir.*” hadisinin sâbit olması durumunda Hz. Peygamber'in fiiliyle neshedilmiş olabileceğini söyler. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) Medine'de Mescid-i Nebevî'de itikâfa girmiştir.¹²¹ Fakat Hanefîler genel olarak bu konuda nesih hükmü yerine teâruz ediyor gibi gözüken hadisleri cemetme yolunu seçmişlerdir. Kur'an'ın umum bildiren mutlak ifadesiyle ve bunu destekleyen rivayetle amel eden Hanefîlerin diğer hadisleri itikâf ibadetinin faziletine yönelik değerlendirdiği görülmektedir. Bu yaklaşım mezhebin usul düşüncesine uygundur. Çünkü Hanefîlere göre Kur'an'ın umum bildiren mutlak ifadeleri haber-i vâhidle tahsis edilmezler.

¹¹³ Tahâvî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/462-463.

¹¹⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/519 (No. 8574).

¹¹⁵ Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, 2/61 (No. 1197).

¹¹⁶ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/301-302.

¹¹⁷ Aynî, *el-Binâye*, 4/125.

¹¹⁸ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 2/113.

¹¹⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/324.

¹²⁰ Mesela bk. Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/146; Şeyhizâde, *Mecma'u'l-enhur*, 1/256.

¹²¹ Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi*, 2/113.

Bu tür rivayetler mümkün olduğunca Kur'an'a muhalif olmayacağı muhtemel anlamlarından birinde kullanılırlar.¹²²

İtikâfın geçerli olmasının bir diğer şartı, itikâfı bozan şeylerden kaçınmaktır. Bu konuyu özel bir başlık altında incelemek daha faydalı olacaktır.

6. İtikâfı Bozan Şeyler

İtikâfın rüknü, ibadet niyetiyle mescitte durmak, ikamet etmektir. Hanefî mezhebinde rüknü terk edilen ibadet bâtil olur. Bu konu şu şekilde açıklanabilir:

1. Şer'î bir mazeret olmaksızın gündüz veya gece mescitten çıkmak itikâfı bozar. Çünkü çıkmak, durmanın zıddıdır. Bir şeyin zıddının gerçekleşmesi o şeyin kalıcılığına son vereceği için mescitten çıkmak itikâf ibadetinin iptal/bâtil olmasını gerektirir ki "Amellerinizi boşa çıkarmayın."¹²³ âyeti gereğince zaruret olmadığı sürece bu günahdır.¹²⁴ Bu itibarla mu'tekif tuvalet ihtiyacı olduğunda, gusletmesi gerektiğinde ve Cuma namazı kılmak için mescitten çıkabilir. Zaruret olduğunda bu gibi fiiller Yüce Allah'a kurbet/yakınlık kapsamında değerlendirilir. Zira beşer olarak insanın, itikâf ibadetini mescitte gerektiği şekilde icra edebilmesi için âdeten tuvalet ihtiyacını gidermesi zorunludur. Dolayısıyla mu'tekif, sözü edilen durumda dışarı çıksa bile mescitteymiş gibi sayılır. Bunun dayanağı Hz. Âişe'den gelen şu rivayettir: "Resûlullah (s.a.s.) insan ihtiyacı dışında ne gece ne de gündüz itikâftan çıkmazdı."¹²⁵ Benzer şekilde Cuma namazı farz-ı ayndır ve her mescitte kılınmamaktadır. Hanefî mezhebinin genel görüşüne göre mu'tekif nasıl tuvalet ihtiyacı için mescitten çıkabiliyorsa aynı şekilde cuma namazı kılmak için de çıkabilir.¹²⁶

Hanefî fakihleri mu'tekifin cuma için mescitten ne zaman çıkacağını ve gittiği camide ne kadar süre kalabileceğini de tartışmışlardır. Hasan b. Ziyâd'ın aktardığına göre Ebû Hanîfe namazdan önce ve sonra dört rekât na-

¹²² Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, thk. Muhammed Tâmir, (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010), 1/75-77.

¹²³ Muhammed 47/33.

¹²⁴ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113.

¹²⁵ Tirmizî, *el-Câmi' u's-sahîh*, 2/159 (No. 805).

¹²⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/113-114; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/129-130; Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, 1/138.

maz kılablecek kadar kalabileceğini söylemiştir. Kerhî ise itikâfa girdiği mescitten ezan okunurken çıkacağını ve cuma namazını kılacağı mescitte namazdan önce ve sonra dört veya altı rekât namaz kılacak kadar bir süre kalabileceğini savunmuştur. Kâsânî'nin ifadesine göre bu farklılık, mezhep imamlarının cuma namazının farzdan sonraki sünneti hakkındaki fikir ayrılığına dayanmaktadır. Ebû Hanîfe cumanın son sünnetinin dört, imâmeyn ise altı rekât olduğunu benimsemiştir. Ayrıca Şeybânî itikâfa girdiği yer uzak olduğunda, mu'tekifin cuma ezanına yetişecek şekilde mescitten çıkması gerektiğini söylemiştir. Yani burada belirleyici olan itikâfa girilen mescit ile cuma namazı kılınacak cami arasındaki mesafedir. Bu husus göz önünde bulundurularak mu'tekifin hutbeden önce dört rekât namaz kılablecek şekilde itikâfa girdiği mescitten çıkması gerekir. Şayet mu'tekif, cuma namazını kıldığı mescitte bir gün bir gece kalırsa bu caiz, fakat mekruhtur. Çünkü bu mescit itikâfa girmeye elverişli bir mahaldir, fakat ilk başta kendisine bir mescidi bizzat tayin etmesi, sonraki mescitte itikâfın mekruh olmasını gerektirir.¹²⁷

Mu'tekifin hasta ziyaret etmek ve cenaze namazı kılmak için mescitten çıkması caiz değildir. Çünkü hasta ziyareti farz değildir, cenaze namazı ise farz-ı kifâyedir. Bazıları Hz. Peygamber'in hasta ziyareti ve cenaze namazı konusunda kolaylık (ruhsat) gösterdiğini söylemişlerdir. Fakat Ebû Yûsuf, bunun nâfile ibadetler için geçerli olabileceğini veya tuvalet ve cuma namazı gibi meşrû bir ihtiyaçtan dolayı mescitten çıktıktan sonra bu esnada hasta ziyareti yapmaya ve cenaze namazı kılmaya yönelik bir ruhsat olabileceğini ileri sürmüştür. Çünkü nâfile itikâfa giren kimse istediği zaman çıkabilir. Benzer şekilde mescitten mubah yolla çıkan birinin hasta ziyaret etmesi itikâfı bozmaz.¹²⁸

Evlerinde mescit olarak tayin ettikleri yerde itikâfa giren kadınlar, tuvalet ihtiyacı dışında buradan çıkamazlar. Çünkü mescit olarak tayin edilen yerler mescit hükmündedir.¹²⁹

Şayet mu'tekif mescidin yıkılması veya devlet başkanının ya da başkasının onu zorla çıkarması gibi bir özür sebebiyle mescitten çıkıp başka bir mes-

¹²⁷ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/114.

¹²⁸ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/114.

¹²⁹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/114; Şeyhizâde, *Mecma' u'l-ehur*, 1/256.

cide girerse *istihsânen* itikâfı bozulmaz. Aslında kıyasa/usule göre itikâfın bozulması gerekirdi. Çünkü mescitten çıkmak ikametın zıddıdır. Fakat mescit yıkıldığında artık orada itikâfa devam etmek imkânsız hale geldiği için zorla çıkartma/*ikrah* bir çeşit özür sayılır. Bu yüzden tıpkı tuvalet ihtiyacından dolayı çıkan insanda olduğu gibi bu durumlarda *istihsânen* kişinin itikâfının bozulmadığına hükmedilir.¹³⁰

Aynî, mu'tekifin şu beş mazeret sebebiyle başka bir mescide geçebileceğini söyler: 1. Mescidin yıkılması, 2. Ailesinin dağılıp toparlanamaması, 3. Devlet başkanının çıkarması, 4. Zalim bir kişinin çıkarması, 5. Mal ve can güvenliğinin bulunmaması.¹³¹ Hakîm eş-Şehîd (öl. 334/945) *el-Kâfî*'de alacaklının, itikâfa girdiği mescidin dışına çıkartıp bir saatliğine hapsediği mu'tekifin, Mergînânî de bir hastalıktan dolayı mescitten çıkan kimsenin itikâfının bâtil olacağını söylemiştir.¹³²

Hanefî mezhebi imamı vâcip ve sünnet itikâflarda özürsüz olarak mescitten çıkmanın itikâfı bozacağı konusunda fikir birliği içindeyken bunun süresi hakkında farklı görüşler benimsemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre bir saat bile olsa dışarda kaldığında itikâfı bozulurken imâmeyn günün yarısından fazlasında dışarıda kalmadığı sürece itikâfın bozulmayacağını söylemişlerdir. Şeybânî, Ebû Hanîfe'nin görüşünün kıyasa daha uygun, Ebû Yûsuf'un görüşünün ise kolaylaştırıcı olduğunu belirtmiştir. Şöyle ki Ebû Hanîfe, özürsüz mescitten çıkmak ibadetin rüknünü terk etmek anlamında olduğu için itikâfın bâtil olacağını savunmuştur. Çünkü bir ibadetin bâtil olmasına yol açması hususunda rüknün az veya çok terk edilmesi arasında bir fark yoktur. Mesela oruçlu kimse kasten bir lokma bile yese orucu bozulur. Ebû Hanîfe, bu bakış açısıyla özürsüz bir saat çıkmanın itikâfı bozacağını ileri sürmüştür. İmâmeyn ise meşrû bir özür olmaksızın mescitten azıcık çıkmanın affedileceğini belirterek günün yarısından fazla olmadığı sürece itikâfın bozulmayacağını benimsemişlerdir. Onlara göre bu kişi, tuvalet ihtiyacı için mescitten çıkıp ağırdan alarak, yani acele etmeden gidip gelen kimseye benzer.¹³³

¹³⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/115; Haddâdî, *el-Cevhere*, 1/147.

¹³¹ Aynî, *el-Binâye*, 4/129.

¹³² Aynî, *el-Binâye*, 4/129.

¹³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2/473-474; Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/115; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 2/326.

Mezhep imamları nâfile itikâflarda mescitten çıkma hususunda da ihtilaf etmişlerdir. Kâsânî'nin *el-Asl'* da geçtiğini belirttiği görüşe göre meşrû bir mazeret olmaksızın mescitten çıkmak nâfile itikâfı bozmaz. Hasan b. Ziyâd'dan nakledilen görüşe göre Ebû Hanîfe nezdinde bozar. Bu ihtilafın nedeni, Hanefî mezhebi imamlarının itikâfın en az süresi hakkındaki fikir ayrılığıdır. Daha önce ifade ettiğimiz şekilde Ebû Hanîfe'ye göre itikâfın en azı için bir gün süre belirlenmiştir. Kâsânî'nin ifade ettiği kadarıyla *el-Asl'* da geçen rivayette ise belirli bir süre takdir edilmemiş, çok kısa bir süreliğine dahi mescitte itikâfa girmek caiz görüşmüştür.¹³⁴

2. Cinsel ilişkiye girmek itikâfı bozar. Çünkü "*Mescitlerde itikâfta iken eşlerinize yaklaşmayın*"¹³⁵ âyetiyle eşlerle gece veya gündüz mübaşeret yasaklanmıştır. Cinsel ilişki dışındaki eylemlerde ölçü inzâlin/boşalmanın gerçekleşmesidir. Buna göre mu'tekif eşiyile doğrudan cinsel ilişkiye girdiğinde yahut ilişkiye girmeden seviştiğinde, öpüştüğünde, sarıldığında veya benzeri bir eylemde bulunduğu; eğer inzâl vuku bulursa itikâfı bozulur. Ama eşiyile inzâl vuku bulmadan sevişir, öpüşür veya sarılırsa itikâfı bozulmaz, fakat haram işlediği için günahkâr olur.¹³⁶

3. Mürted olmak, yani dinden çıkmak itikâfı bozar. Çünkü itikâf Yüce Allah'a yakınlık amacıyla eda edilen bir ibadettir. Kâfir için böyle bir durum söz konusu değildir.¹³⁷

4. Kısa süreli baygınlık itikâfı bozmaz. Ancak günlerce baygın kalırsa bozulur ve ayıldığında kaza etmesi gerekir.¹³⁸

5. Kadınların âdet olması itikâfı bozar, fakat erkeklerin ihtilam olması bozmaz. Zira hayız hali oruç tutmaya engel olduğu için itikâf ehliyetini düşürür, fakat ihtilamda böyle bir durum söz konusu değildir. Bu durumda erkek;

¹³⁴ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 2/115.

¹³⁵ el-Bakara 2/187.

¹³⁶ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 2/116; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/130; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/138.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 2/116; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/447; Sirâcüddîn İbn Nüceym, *en-Nehrü'l-fâik*, 2/50.

¹³⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/126; Kâsânî, *Bedâi 'u's-sanâi'*, 2/116.

şayet mescitte gusül abdesti alabileceği uygun bir yer varsa orada gusleder, eğer yoksa mescitten çıkıp gusül abdesti alıp geri döner.¹³⁹

Mu'tekifin mescitte yiyip içmesi, güzel koku sürünmesi, yağlanması, bizzat mal sevkiyatı yapmadan icap ve kabul ile alışveriş yapması, evlenmesi, giyinmesi, uyuması ve güzel sözlerle konuşması caizdir.¹⁴⁰ Mergînânî, mu'tekifin suskun davranmasının mekruh olduğunu söyler. Çünkü dinimizde suskunluk takarrub ilallah anlamı içermez. Bununla birlikte günah olacak sözler sarf etmemelidir.¹⁴¹ Kâsânî'nin aktardığına göre mescide mal sevkiyatının caiz olmamasının nedeni, kişinin itikâflı olması değildir. Aksine bu işlemin mescidin ibadethane özelliğine aykırı olması, onu bir tür ticarethaneye çevirmesidir.¹⁴²

Sonuç

Hanefî fakihleri itikâfı genel itibariyle şartlarını içeren ifadelerle tanımlamışlardır. Şeybânî onu lügavî anlamında kullanmıştır. Cessâs ve Mevsilî gibi bazı âlimler onun, şeriat tarafından dilde kullanıldığı mânadan başka bir anlama aktarılan şer'î bir terim; beyâna muhtaç mücmel bir lafız olduğunu iddia etmişlerdir. İbn Âbidîn ise itikâfın şer'î hakikat olduğunu söylemiştir.

Hanefî fakihleri itikâf ibadetine yönelik meselelerin bir kısmında fikir birliği içerisinde iken bir kısmında farklı görüşler benimsemişlerdir. İtikâfa girecek kişinin taşıması gereken özellikler, itikâfı bozan şeyler, kadının ve kölenin itikâfa girme şartları ve itikâfa mescitte girilmesi gibi hususlar onların fikir birliği içerisinde olduğu meselelerdir. İtikâfın hükmü, en az süresi, orucun şart olup olmayışı ve itikâfa girilecek mescidin niteliği gibi konular mezhep içinde ihtilaflıdır. Bu ihtilafın temel nedeni, mezhep imamlarının sözü edilen meselelerde ihtilaf etmesidir. Mezhep imamlarının ihtilaf etmesi ise itikâf ibadetiyle ilgili gelen hadislerin ve sözlerin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki bazı fakihler Ebû Hanîfe'nin görüşüyle amel ederken bazıları da *el-Asl'* da geçen ve zâhirü'r-rivâye olarak nitelenen görüşle amel etmişlerdir. Söz gelimi itikâfın en az süresi hakkında Ebû Hanîfe bir günlük bir süre takdir

¹³⁹ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/116; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 3/396, 400.

¹⁴⁰ Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/116-117.

¹⁴¹ Mergînânî, *el-Hidâye*, 1/130; Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, 1/138.

¹⁴² Kâsânî, *Bedâi' u's-sanâi'*, 2/116-117.

edildiğini belirtirken, *el-Asl'* da geçen zâhirü'r-rivâye görüşünde bunun için bir süre takdir edilmemiş, çok kısa süreliğine bile olsa itikâfa girilebileceği ifade edilmiştir. Tahâvî, Cessâs, Suğdî ve Mevsilî gibi bazı âlimler Ebû Hanîfe'nin görüşünü, Serahsî'den itibaren pek çok fakih ise *el-Asl'* da geçen görüşü tercih etmiştir.

İtikâfın en az süresiyle ilgili ihtilaflarda fakihlerin itikâfta orucun şart olup olmadığına yönelik görüşleri ve dil kuralları belirleyici olmuştur. Ebû Hanîfe ile Tahâvî, Cessâs ve Suğdî gibi onun görüşünü benimseyen fakihlere göre itikâfın en az süresi, oruçsuz itikâf caiz olmadığını bildiren hadisten dolayı en az bir gündür. İmam Muhammed ise vâcip olanın aksine nâfile itikâfların, itikâfın dilde durmak anlamında kullanılmasından dolayı bir günden az ve oruçsuz eda edilebileceklerini benimsemiştir. Serahsî'den İbn Hümâm'a kadar fakihlerin büyük çoğunluğu bu görüşü kabul etmiştir. İbn Hümâm'dan itibaren orucun hükmü üç kısım halinde incelenmeye başlanmış, bunun sonucunda Hanefî fakihlerinin çoğunluğu vâcip itikâfın en az süresinin oruçlu bir gün, sünnet itikâfın Ramazan ayının sonunda on gün, müstehap itikâfın ise oruçsuz bir saat yahut mescide girip çıkıncaya kadar kalınacak kısa bir süre olduğunu benimsemiştir.

İtikâfa girilecek mescidin niteliği de mezhep içinde oldukça ihtilaflıdır. Ebû Hanîfe beş vakit namazın cemaatle kılındığı bir mescit olmasını belirtmesine rağmen pek çok fakih mutlak olarak herhangi bir mescidi caiz görmüştür. Bu farklılıklar Hanefî fakihlerini itikâfla ilgili bazı konularda Serahsî öncesi ve sonrası şeklinde ayırmayı mümkün kılar.

Hanefî fakihleri itikâfla ilgili meseleleri çeşitli usul ilkeleriyle temellen-dirmiştir. Birçok içtihadın dayanağı hadislerdir. Bunun yanı sıra umum bildiren lafızların delaleti, mücmelin beyânı, haber-i vâhidle amel, istihsân ve benzeri deliller fakihlerin bu konuda görüşlerini bina ettiği önemli usul meseleleridir.

Kaynakça

Abdülkerîm b. Abdullah el-Hudayr. *Ahkâmü's-sıyâm ve'l-kıyâm ve'l-i'tikâf ve zekâti'l-fitr*. Riyad: Meâlimü's-Sünen, 1439/2018.

- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed. *el-Binâye şerhu'l-Hidâye*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000.
- Bâbertî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *el-'Înâye fî şerhi'l-Hidâye*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1489/1970.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. 9 Cilt. Medine: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Burhânüddîn el-Buhârî, Mahmûd b. Ahmed b. Abdülaziz. *el-Muhîtü'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdulkerîm Sâmî el-Cündî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1405/1984.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. thk. İsmetullâh İnâyetullah Muhammed vd. 8 Cilt. Medine: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2010.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Füsûl fi'l-usûl*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. 2 Cilt. 2. Basım. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Cihangir, Evcan. *Fıkıhta İ'tikâf, Sivas'lı Numan Efendi ve İ'tikâfa Dair Risalesi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbü'l-luğa*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1422/2001.
- Ebû Serî Muhammed Abdülhâdî. *Ahkâmü's-savm ve'l-i'tikâf*. Riyad: Mektebetü'l-Harameyn, 1405/1985.

- Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Haddâdî, Ebû Bekir b. Alî b. Muhammed el-Yemenî el-Hanefî. *el-Cevheretü'n-neyyire 'alâ Muhtasari'l-Kudûrî*. 2 Cilt. b.y.: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322/1904.
- Hâlid b. Alî el-Müşeykih. *Ahkâmü'l-i'tikâf*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1430/2009.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımeşkî. *ed-Dürrü'l-muhtâr şerhu Tenvîri'l-ebşâr ve câmi'i'l-bihâr*. thk. Abdülmün'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1423/2002.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz ed-Dımeşkî. *Reddü'l-muhtâr 'alâ'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412/1992.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezrî el-Basrî. *Cemheretü'l-luga*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1408/1987.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *es-Sahîh*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdülvâhid b. Abdilhamîd b. es-Sîvâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1389/1970.
- İbnü'l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî. *el-Mu'cem*. thk. Ebû Abdirrahmân Âdil. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- İbn Nuceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed Azv İnâye. 3 Cilt. b.y.: y.y., 1422/2002.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 2. Basım, ts.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekir b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâi' u's-sanâi' fî tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406/1986.

- Kılıç, Ünal. "Numan Efendi'nin Risaletü'l-İ'tikafiyye Risalesi'nin Metot ve Muhteva Bakımından İncelenmesi". *Kültür Tarihimizde Sivasslı Bir Aile Sarhatipzadeler*. ed. Alim Yıldız. 301-312. Sivas: Buruciye Yayınları, 2011.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ebî Bekr el-Fergânî. *Bidâyetü'l-mübtedî fî fıkhi'l-İmâm Ebî Hanîfe*. Kahire: Mektebetü ve Matbaatü Muhammed Ali Sabah, ts.
- Mergînânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ebû Bekr el-Fergânî. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Tallâl Yûsuf. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Mevsilî, Ebu'l-Fadl Abdullâh b. Mahmûd el-Hanefî. *el-İhtiyâr li ta'lîl'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu'l-Halebî, 1356/1937.
- Meydânî, Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde b. İbrâhîm el-Guneymî ed-Dîmaşkî. *el-Lübâb fî şerhi'l-Kitâb*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiyye, 1429/2008.
- Molla Hüsrev. *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- Muhammed Akle. *Ahkâmü's-sıyâm ve'l-i'tikâf*. Amman: Mektebetü'r-Risâleti'l-Hadîse, 1406/1985.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im Şelebî. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Semerkindî, Alâüddîn Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed. *Tuhfetü'l-fukahâ'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. thk. Halîl Muhyiddîn el-Meyyis. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993.
- Şener, Mehmet. "İ'tikâf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/457-459. İstanbul: TDV, 2001.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî. 5 Cilt. Lahor: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, ts.

- Şeyhîzâde, Abdurrahmân b. Muhammed b. Süleymân Dâmâd Efendî. *Mecma'u'l-enhur fî şerhi Mülteka'l-ebhur*. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Mısrî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Sadedtin Ünal. 2 Cilt. İstanbul: İSAM, 1995/1416-1998/1418.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998.
- Yenen, İbrahim. "Kişilik ve Karakter Oluşumunda 'İtikâf' İbadeti". 2/475-486. Ordu: Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2016.
- Yılmaz, Fatih Mehmet. "Hadislerde İtikâf". *Mevzu Sosyal Bilimler Dergisi* Ö1 (2023), 239-270.
- Zeylaî, Osmân b. Alî b. Mehcen Fahrüddîn el-Hanefî. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik ve Hâşiyeti'ş-Şelebî*. Kahire: el-Matbaatu'l-Kübrâ'l-Emîrîyye, 1313/1895.